

Çağdaş Azərbaycan şeirinin maraqlı, özünəməxsus şairlərindən biri də Azad Yaşardır. Bugünkü poeziyamızda ironik dil, şeirdə qoyulan məsələləri fərqli yöndən mənalandırmaq, əksər mövzuları poetik mətləbə çevirə bilmək kimi vacib üstünlüklərini o, öz yaradıcılığında reallaşdırmaqla bilib. Onun şeirlərinin yazılma tarixçələrinə baxanda 1981, 1982, 1985 və sair illəri görüb təccübləndim. Çünki o şeirlərdə səslənən fikirlər, deyim tərz, poetik mətləb, fərqli üslub o dövr üçün çox böyük yenilik sayıla bilər. Bugünkü şeirə dünyanın təsir imkanlarını göstərən, eyni zamanda aktuallığını qorumuş mətnlərdir. Düşünürəm ki, yazıldığı illərdə həmin şeirlər ədəbi mətbuata yol tapsaydı, mənəcə, indiki şeirimizin istiqaməti bir qədər fərqli olardı, yaxud o tipli yaradıcılığa atılan daşlar çoxdan ədəbi mühitdə "üyüdültüb yoxa çıxmışdı".

Dəyişim imkanı

Çağdaş şeir oxucuya versiyalar verən, ideyalarını sənində bölüşən şeirdir. Ancaq ötən əsrde bu məsələ şeirdə özünü tam doğrultmurdu. Ötən əsrin şeirine yaradıcı insanlarda belə bir münasibət vardı: Bir sözün yerini dəyişmək olmaz. Amma indi qətiyyənlə belə deyil, ədəbiyyat adamları bu ədəbi həqiqətin puçluğunu, bicalığı çoxdan anlayıb. Ona görə də artıq romanlardan rahatca səhifə-səhifə çıxarırlar (mahiyətə toxunmamaq şərti ilə), dramaların yersiz dialoqlarını kəsirlər, şeirlərdə isə sözün yerini asanlıq-

*Nəğmənin sonu sükutdur,
hamı bunu bilir,
və hər kəs öz nəğməsini oxuyur.
Kimi kədərli, kimi şən.
Elə isə niyə oxuyur -
Bir halda ki... Yox!..*

*Nə olsun ki, nəğmənin sonu sükutdur,
nə olsun ki, yaşamın sonu ölümdür, -
hələ ki sağığ
gəlin, yaşam nəğməsini oxuyalım
ölümə qarşı.
sükuta qarşı.*

Edib Cansəvər sonra fikrinə bir örnək verir: "Yəhya Kamal bir-birindən gözəl misralar yazır, amma o misralar divar kimi qarşımızı kəsir. "Mohaç türküsü" şeirini oxuyuruq, amma müharibədən bəhs etsə də, müharibəni şeirdə görə bilmirik. Çünki Yəhya Kamal məni göstərməkdənsə, şeiri qurur. "Duydumsa da zevk almam İslav kederindən" yazanda öz kədərini gizlədib ənənəvi şeirin mövqeyini qoyur ortaya. Mənəcə, artıqlıq budur, həm də bütöv şeirin artıqlığı".

Azad Yaşar şeirləri ilə dünyagörüşünü ortaya qoyur, o özündən əvvəl gələnləri ötürür, daşı arxasından götürüb irəlidiyə tullamır, öz dayandığı yerdəki rakursu işıqlandırır. Ona görə də yuxarıdakı şeirdə qənaət asanca dəyişir, sair ilk fikrindən yekun bir fikirlə aralashır. İlk məqamda ölümün yaşamı absurdlasdırıldığı qənaətdədir, sonda isə məlum olur ki, həyatın məqsədi bu ab-

Fərid HÜSEYN

"Qaranlıqda pıçıldılar" şeiri dediklərimi-
zə əlavə təsdiqləyir:

- Əllərin necə də böyükdür.
(oxşayarsan)
- Hə, gülüm.
- Ürayın kimi
- ... (susuram)

Gözlərin də təmizdir, dərinidir
(baxmaqdan doymursan)
- Hə, gülüm.
- Ürayın kimi
- ... (susuram)

- Sənə necə genişdir...
(başını qoyursan).
- Hə, gülüm.
- Ürayın kimi
- ... (susuram)

- Bunlar həm də mənimdir.
- Hə, gülüm.
- Ürayın kimi?!
- Ürayın kimi.

(1979)

Azad Yaşarın bu cür gözəl şeirləri çoxdur. "Kölgələnmiş gözəllik", "Sevənlərin haqqı" və başqa şeirlər var ki, onlar yuxarıdakı fikirlərə söykənəcək kimi əlavə təsdiqləyir, amma təəssüf ki, bir yazı daxilində sevdiyin bütün şeirləri misal göstərmək na-

yinə bağlamağa çalışır, amma dərin həqiqətləri də gizlətmir. Onun nəzərində lirik şeir təbii canlılığın şişirdilməsidir. O, lirik şeirin yolunu iki istiqamətdən təqdim edir: Hyberbole (güclü təsir bağışlamaq üçün sadə mənanı şişirtmək, dağ başına qaldırmaq) və Apostrophe (birbaşa hansısa insana, yaxud şəxsləşdirilmiş nəsnelərə xitab).

Lirik obraz insanın cənnətdəki halıdır. Liriklər Ədəmi özlərinə ideal məkan seçib-

Poeziyanın hər üzünü

Azad Yaşarın şeirləri haqqında

la dəyişirlər, yaxud bir şeirin variasiyasını başqa bir şair yaradır. Edip Cansəvər "Şeirdə artıqlıqlar" məqaləsində bu məsələyə toxunub. O, fikrini belə izah edir ki, o şeirə toxunmaq olmaz, bir sözünü də dəyişmək olmaz ki, onlar artıq beyinlərdə qəlibləşiblər, eyni qafiyələr o qədər işlənib ki, qulağımız "zaman" sözünü eşidən kimi, "məkan" sözünü gözləyir. Yaxud bülbül adı çəkilən kimi, gülün obrazı doğulur beynimizdə. Yeni oxucunu qəliblərlə alışdıran şeirdə sözün yerini dəyişmək olmaz, amma yeni şeirdə, öyrəşmədiyimiz əhəngdəki poeziyada sözün yerini də dəyişmək olar, duyğusalığı parodiyaya da döndərmək mümkündür və yaxud sözü əl qısmadan hansısa misraları silmək də çətin deyil. Yeni şeir həm formaca, həm məzmunca azaddır, şeir özünü yaradıb özünü məhv etmək kəsərinə də sahibdir. "Və sözlər arasındakı bağlılığı qaçılmaz etməkdənsə, o rəbitəni bir vasitəyə çevirməyin" tərəfindədir çağdaş şeir. Azad Yaşarın şeirlərində həmin genişlik, özünü su üstünə çıxarıb lazım gələndə dibə batıran rahatlıq da müşahidə edilir:

*Yaşamın sonu ölümdür,
Hamı
bunu bilərək yaşayır.
Elə isə niyə yaşayır, -
Bir halda ki, yaşamın sonu ölümdür.*

surduğa qalib gəlməkdədir - yeni sonu sükutlu olana yeni nəğmə oxumaqda, ölənin əvəzində başqasının yaranmasında. Eksiz-tensialistlər deyirdilər ki, insan ölüb gedir, necə ki, bir bəcə məhv olur. Onlar absurda inanırdılar ona görə ki, mənanı asanlıqla itirə bilsinlər - çünki onlar insanın arqumentləri ilə dünyanı çözməyə çalışırdılar, həyatın dəlilləri ilə yox. Həyatın dəlili odur ki, sənədən əvvəl də dünya vardı, sənədən sonra da olacaq - bu davamlılıqda tapmaq lazımdır ömrün mənasını, insanın arqumenti budur ki, mən olmayanda dünya mənim nəyimə lazımdır? Azad Yaşar bu şeiri ilə həyat həqiqətini müdafiə edir.

Lirik

Azad Yaşarı lirik şair adlandırmaq olmaz, çünki o, daha çox modernist, postmodernist neo-art axını şairidir. Baxmayaraq ki, o da yaradıcı yolunun başlanğıcında lirik ovqata köklənib, dərinə vərşaq sentimental notlar da yükləndiyinin şahidi olaıq. Amma onun bir yaradıcı kimi qənaət dayanacağı yeni şeir axınının mənzili olub. Şarl Bodler "Lirik şeir" adlı məqaləsində bu mövzuya geniş toxunub, elbette, o da məqsədli şairlər kimi, odu öz qabağına çəkmək - məsələyə, təmsilçisi olduğu ədəbi axın istiqamətində qiymət verir, mecazi desək, kendiri öz dire-

**Lirik obraz
insanın
cənnətdəki
halıdır. Lirik-
lər Ədəmi
özlərinə
ideal
məkan
seçiblər.**

lər. Məsələn, onlar ideal qadını Həvvaya bənzədirlər - Həvvaya yaradılışın ilkidir, bu o deməkdir ki, ən tobiisidir. Yaxud gözəli uşağa bənzədirlər - çünki uşağın gözəlliyi həm ən səfirdir, həm də qocalıqdan maksimum uzaqdır.

Lirik şeirdə şair üçün bütün zamanlar əlçatandır, ona görə liriklər öz dövründən Veneraya da, İsa Peyğəmbərə də üz tuta bilirlər və onların xitabları montajsız görünür. Çünki lirik üçün zaman anlayışı əbədiyyətdən ibarətdir, belə olan halda yaş və dövr fərqi aradan qalxır, - hamı bir-birinin müasirinə çevrilir.

Azad Yaşarın yaradıcılığının ilkin dönməsinə təsadüf edən lirik-sentimental dövr məhz dediyim məqamlarla zəngindir. Sanki o, fəhmon o məsələlərdən bixəber olmayıb, o məqamları şeirə gətirib və bunu həvəskar seviyyədə, hamı ilə bir taxçada düzülük azarı ilə yox, mümkün qədər fərqli formada edib. "Sən olduqca" şeirini misal göstərək:

*Gözlərim dincələr gözəlliyində
ürək-ürək baxaram
"azalar" deyə.*

*Ömrüm uzanar gözəlliyinlə
ölüm də yaxın düşməz mənə
sən olduqca.*

(1981)

Minimalist şeirlər

Azad Yaşarın minimalist şeirlərində mətləblər sadəcə müşahidələrin cəmi deyil, onlarda fikrin mənyaya doğru yönələn istiqaməti görünür. Necə ki, cənnət rəsm əsəri də sadəcə, donmuş ən əks etdirmir, şəkə baxanda orda təkrarlanan zamanı - əbədiyyəti görürsən. İlk baxışdan bu minimalist fikirlər oxucuda cə təsir oyadır ki, onlar arı gəlməyən fikirlərdir, amma sonra anlayırsan ki, bu müxtəsər fikirlərdə, kəsə deyimlərdə böyük mənə lakonizmə sıxlaşdırılıb. Ona görə də oxucu şeirdəki zamanın (o hər nə qədərdirsə) içindən həmin poetik nümunələrə baxmalıdır.

"Folklor bayrağı" altında

"Hamı və heç kim" də "Folklor hədiyyə" silsiləsi var, orada təcnis, ciğalı təcnisler, bayatılar var: özü də şeir standartlarının bütün qayda-qanunları yerli-yerində olmaq şərti ilə. Amma məsələ burasındadır ki, kitabın

əvvəlindən oxuya-oxuya gələndə və topludakı modern estetikaya kökləndə, o şeirlərdən sonra isə "postmodern mətnlər" bölümünə adlayanda folklorə şairin münasibəti ikimənəli başa düşülür: Həm folklorun keçilmiş yol kimi dərk, həm də ona ironiya kimi. Müəllif, mənəcə, arzularına çatıb.

Ölüm eşqi

Azad Yaşarın şeirlərində ölüm mövzusu çox işlənir, amma bu şeirlər bizim poeziyamıza xas ölüm anlayışının davamı deyil, yəni ölümün faciəsini yox, sonrasını - başqa həyatdan ona baxaraq - yox olmağı canlandırır. "Ölümdən sonra yazılan şeir", "Sirr", "Avtomobil qəzası", "İtki", "Vaxtsiz ölüm" və sair şeirlərdən oxucuda belə təəssürat yaranır. Sanki ölüm qorxu kimi yox, hadisə kimi maraqlıdır. Bizim poeziyamızda Azad Yaşarın şeirləri müstəsna nümunələrdəndir ki, ölüm mövzusu ilə qorxu, pessimizim, mənəvi gücdənsalma təlqin eləmir. "Avtomobil qəzası" şeirinə baxaq:

*Bir tərəfdə - sərxoş sürücü,
digər tərəfdə - dörd nəfərlik ailə.
Hamısı öldü.
Bir yanda xıncım-xıncım əzilmiş iki maşın,
o biri yanda - yıxılmış iki ev, iki tifaq.
Bir yolu köüllü bölüşə bilmədikləri üçün
bir ölümü paylaşdırlar məcburən.
Bir az əvvəl
gicgahlarında atan al-qırmızı,
isti qan
indi tökülüb qara, soyuq asfaltın sinəsinə.
Bayaqdan yarışdıqları o dəli küləklər
"bizi ötanın min qanadı görək" - deyə
indi taskinlik verirlər onlara,
saçlarına siqal çəkərək.
Saatlarının əqrəbləri
irəli getsə belə,
artıq onlar nə göstərə bilər ki,
keçmişdən başqa?!*

Qovşaq

Azad Yaşar şeirə nəsr təkəkkürü gətirir, amma ideyasını poetik sözə çevirə bilir. Məsələn, bir şeirində "Dostunu göstər, deyim sən kimsən" fikrini "çörəyi hansı yolla qazandığını de, deyim kimsən" fikri ilə əvəzləyib. Şeirdə bu cür sərt həqiqətlər ilk baxışdan qəbuləilməz görünə bilər, amma müasir şeir təkəkküründə bu cür fikirlər rahat həzm olunur. Şeir, sanki esse ilə poetik düşüncənin, yaxud publisistika ilə poeziyanın ortaqlığında yaranır. Bu cür incə məqamlara geniş müətləyə yatırımı ilə bələd olan Azad Yaşar dünya şeirindən aldıklarını öz dünyasından keçirərək oxucusuna fərqli formada qaytarır. O, poeziyaya doğru yalnız dəmir yolu relsləri kimi dümdüz getmir, iradə azadlığının şeirlərinə açdığı ciğirlər boyunca irəliləyir.

Yönlər

Azad Yaşar şeirləri ilə oxucuları çoxlu yönlərə, istiqamətlərə kökləyir. Məsələn, "Qəribə qoxusu var pulların" şeirində. Orda pul üçün axıdılan tər; o tər ki, zəhmətkeşin alınından da axır, qorxmış oğrunun küreyindən də. Yaxud pulun qoxusu. O qoxu ki, həm kir qoxusunu xatırladır, həm batırılan qan qoxusuna oxşayır, yaxud əskiyyə bənzəyən pullar, sanki susmuş ağızların nəfəs qoxusunu yada salır. Şeir, sanki çoxsaylı fikirlərin təkzibidir. Belə məqamda poetik həqiqət artıq bixətli mahiyyət ifadə etmir, nəticədə hər yeni rəkursun öz qaydaları zühür edir və oxucunun fikri haçalanır - hərtərəfli düşünmək imkanı yaranır.

Qarabağ savaşı

Azad Yaşarın Qarabağ problemi haqqında yazdığı şeirlər daha çox əsgərlərin dilindəndir. Məsələn, "Materiyanın itməmə qanunu", "Haramın haramla çıxarılması" və s. Qarabağ savaşı haqqında milli poeziyamızda daha çox ümumi məzmunlu şeirlər yazılır. Azad Yaşar isə şeirlərini daha çox birinci şəxsin dilindən qələmə alır. O, müharibə motivlərini şəxsləşdirmək və bunu poetik dillə çatdırmağın öhdəsindən məharətlə gəlir. Məsələn, "Materiyanın itməmə qanunu" şeiri bir şəhid ruhunun anlatdıqlarına nəzər salaq:

*Qəribə təsadüflərlə dolu imiş bu dünya,
vallah, danışsam inanmazsınız
bir neçə il əvvəl
Gəncədə qızıl dişlərimi taxan həkim
və Kəlbəcərdə səngərdə can verdiyim zaman
həmin dişləri damağımdan sökən əsgər də
erməniydi.*

*Mən son nəfəsdə
sinəmə çökən Əzrayilla didişdiyim anlarda
o, Sarı iblislə sevişirdi.*

*Yəqin, bir az sonra
artıq bir işimə yaramayacaq bu dişlər
dönüb
Ya onun oğluna nişan üzüyü olacaqdı,
ya da qızına cehiz*

Dərd rəngarəngliyi

Azad Yaşar dərdi yaşayıb yazmaq məqamından çıxıb dərdi anlayıb kağıza köçürmək sferasında dayanır, ona görə də özünü - poetik məni obraza çevirə bilir. Şeirdə bunu təbii şəkildə etmək çox çətindir. "Belə danışib gülməyimə baxmayın" adlı nümunədə dediklərimizi təsdiq edən məqama diqqət kəsilək:

*Belə danışib gülməyimə baxmayın,
siz məni axşamüstüləri
uşaq kimi evimiz üçün,
anamın üzü,
atamın səsinədən ötrü
kövrəldə görün.
tanımazsınız məni,
tanımazsınız, vallah.
(amma özümə nə qədər bənzəyirəm onda)*

*Baxmayın belə gülüb-danışdıgıma,
deyirlər hər şeyi bilir
amma, bəlkə də, Allah da bilməz
bu qərqlikdə nələr çəkdiyimi...*

*Gördüyünüz hələ mən deyiləm,
çox görməyin danışib gülməyimi mənə.
Bilməzsiz hər halda
necə çətin olur
ağlamalı ikən gülmək.*

Konseptuallıq

Azad Yaşar konseptuallıq sərgiləyən və bunu ən müxtəlif yönlərdə bacaran bir şairdir. O, öz imkanlarını yox, şeirin imkanlarını sərgiləyə bilən bir söz adamıdır. Ona görə də həm "Konsept", həm də "Həm və heç kim" adlı şeir kitabları olduqca rəngarəng, geniş spektrə malik maraqlı şeir toplularıdır. Pol Valeri "Şeir təzələnməyin yollarından biridir" adlı yazısında qeyd edir ki: "Əsərlərin bir-birindən fərqli olması, özündən əvvəlki ədəbi nəslin şairlərinin meydana gətirdiyi ədəbi modelləri dəyişdirmək şeiri tamamilə başqa bir təkəkkürlə qavramağa, duyurmuş imkanı verib, bu gün də o imkan bizdən əsirgənməyib". Azad Yaşar öz məniyə, yaradıcılığına, düşüncə tərzinə fərqliliyin azadlığını qazandırır və həmin hür mövqə onun kitablarına mahiyyətli rəngarənglik qazandırır, şeirlərinə üslubi və intellektual özəlliklər bəxş edib.